

Restaurarea unei file dintr-un Codex din secolul al XV-lea folosită ca învelitoare a unei tipărituri din anul 1617

Lidia Popescu

Cartea veche este “oglindea mântuirii omenești”, care apropie peste spațiu și timp pe cel care caută, de cel care descoperă; oglindă în care licărește o speranță de viitor. Schopenhauer numește cartea “memoria hârtie a umanității”. Simplul dialog între autor și cititor pune în mișcare întregul mecanism complex al societății moderne creată de om - Cartea reflectă universul și pune în mișcare lumea.

Lucrarea de față este o filă manuscrisă dintr-un codex care conținea textul și notațiile muzicale (neume) folosite la serviciul religios al ritului catolic.

Acest codex numit “Graduale” a fost scris în a doua jumătate a secolului al XV-lea în atelierul mănăstirii franciscane din orașul Gyöngyös, suportul textului fiind din pergament, iar formatul filei fiind “in folio”.

Mărimea acesteia este de 35X40 cm. Numărul exact al filelor nu se cunoaște (aproximativ 300 de bucăți) deoarece corpul cărții nu s-a păstrat integral. S-au păstrat doar file sau fragmente din file, unele fiind folosite ca și învelitoare ale scoarțelor la cărțile bisericești. În această formă au fost descoperite 113 file, verso-ul lor fiind distrus din cauza adezivilor, textul și notațiile muzicale fiind estomplate și greu de descifrat dar totuși dimensiunea inițială a filei putându-se estima cu aproximație.

Din secolul al XVI-lea s-au folosit aceste file manuscrise ca și învelitoare de cărți, legătorii considerând această metodă foarte ieftină. Cazul nostru de față este asemănător. Fragmentul de filă manuscrisă care urmează a fi restaurat a fost folosit ca și învelitoare de scoarțe a unei tipărituri din anul 1617 al cărei autor este episcopul Leepes Bálint. Suportul filei este dintr-un pergament foarte subtire și prezintă linii trasate orizontal și vertical - portativul - de culoare roșie, notații muzicale cu cerneală neagră, text scris cu caractere de tipar cu cerneală de culoare neagră, inițiale de culoare roșie și albastră și text manuscris în limba latină cu cerneală de culoare maronie (ferogalică); lipsește capital bandul iar caietele sunt cusute cu ață de in pe 5 ligamente din sfoară.

În partea superioară a cotorului observăm o etichetă din hârtie pe care a fost scris autorul și titlul cărții.

Prima operație este desprinderea învelitoarei din pergament de pe corpul cărții. Observăm că forțașul, care este din hârtie de maculatură necolorată, a fost lipit direct, la fel ca și einșlagul, folosindu-se ca adeziv cleiul de oase.

Capetele nervurilor din sfoară au fost lipite pe scoarțe și acoperite cu fragmente din foi tipărite. După desprinderea forțașului, care s-a făcut mecanic cu ajutorul unei spatule flexibile cu vârf ascuțit, observăm că scoarțele din carton au fost consolidate pe toată suprafața, cu fragmente din file tipărite, iar în urma presării, notațiile muzicale și textul de pe pergament s-au imprimat pe filele tipărite, iar textul de pe acestea s-a imprimat pe pergament. Din această cauză textul manuscris de pe verso-ul pergamentului și-a pierdut lizibilitatea parțial și chiar total în anumite zone.

Pergamentul este o piele netăbăcită având ca bază a structurii sale albumina fibroasă - colagenul. Întrucât procedeul de preparare exclude neutralizarea produselor alcaline rezultate din prelucrare, pergamentul are o oarecare alcalinitate ceea ce îi conferă o mare stabilitate la acțiunea compușilor acizi din atmosferă și îi crează o rezistență mare la atacul microorganismelor. Alcalinitatea are însă și un neajuns și anume tendința pergamentului de a se îngălbeni în timp - ceea ce este și în cazul nostru - îngălbenire

datorată captării compușilor fierului din mediu și în consecință declanșarea unor fenomene de hidroliză cu colorație.

Pergamentul este de asemenea un material foarte higroscopic, ceea ce conduce la scăderea stabilității sale. În cazul de față, din cauza păstrării cărții în condiții necorespunzătoare de microclimat și a neglijenței umane, observăm degradări produse de factori fizico-chimici și biologici cum ar fi: estomparea culorilor notațiilor muzicale și a însemnărilor manuscrise, transparența, gonflarea suportului, pigmentarea și apariția petelor de diferite culori și intensități cum ar fi: pete de umezeală, de cerneală, pete produse de frontul de apă și de excrementele păsărilor și rozătoarelor, murdărie aderentă (amestec de particule de praf și substanțe grase care se fixează cu timpul pe suprafață).

Pergamentul mai prezintă și lipsuri mari din suport și din text în partea inferioară a cotorului acestea fiind datorate deteriorărilor produse de rozătoare. Se observă de asemenea migrarea textului și a notațiilor muzicale de pe verso-ul filei pe fața acesteia și de pe filele tipărite care au fost lipite pe scoarțe.

Deteriorările produse de factorul social (uman) sunt plierile filei din pergament în zona einșlagului și a falțului, deoarece aceasta s-a folosit ulterior ca și învelitoare de carte.

În urma efectuării hidrostabilității cernelurilor și a culorilor folosite am ajuns la concluzia că cerneala ferogalică cu care s-a scris textul manuscris este insolubilă în apă, cerneala de Ca folosită la desenarea notațiilor muzicale este solubilă în apă prin tamponare și insolubilă în soluție hidroalcoolică 90%, iar culorile roșu, și albastru ale inițialelor din text sunt lavabile dar rezistente tot în soluție hidroalcoolică de 90%.

Deoarece cerneala cu care s-a scris însemnările manuscrise este ferogalică a fost necesară măsurarea pH-ului pe care am efectuat-o cu pH-metrul digital cu electrod de contact. Valoarea acestuia este de 6,39 deci aproape de punctul neutru.

După curățirile mecanice ale suportului cu radiera și cu o pensulă foarte moale, efectuăm hidratarea pergamentului într-o cameră umedă, în felul următor: fila se așează pe o plasă din sfoară de in care acoperă o tasă de laborator din PVC cu apă distilată, pe care o introducem într-un sac de polietilenă închis ermetic timp de 15 minute. După scoaterea pergamentului din camera umedă am constatat că acesta și-a redobândit elasticitatea și forma inițială mai ales în zona einșlagului și a falțului.

Următoarea operație a tratamentului este curățirea umedă și emolierea pergamentului în soluție hidroalcoolică 90% (alcool isopropilic + apă) și glicerină - câteva picături - operație pe care am efectuat-o prin tamponare, evitând zonele cu culori foarte solubile. Urmează presarea sub sticlă cu greutate ușoară, introducând documentul între bucăți de netex. După scoaterea din presă urmează completarea lipsurilor din suportul filei din pergament pe care am făcut-o cu hârtie japoneză prin metoda "la dublu" folosind ca adeziv soluție de CMC 4% în apă. Am folosit hârtie japoneză de nuanță și grosime apropiată cu cea a suportului, cu fibră foarte lungă deoarece aceasta aderă foarte bine la pergament evitând riscul unor tensionări.

Ultima operație a tratamentului este presarea finală tot sub sticlă, între bucăți de netex, timp foarte îndelungat.

Păstrarea pergamentului se va face în mapă de protecție, într-un mediu cu UR: 50%-55% și o temperatură de până la 18 °C, fără fluctuații.

Bibliografie

- SZENDREI JANKA - "*Amintiri muzicale ale secolelor XV -XVII de la Gyöngyös și Gyöngyöspata*".
SZABÓ KÁROLY - "*Régi magyar könyvtár*" I-III, Budapest, 1879-1896.

Lista ilustrațiilor

Foto 1 - filă manuscrisă înainte de restaurare

Foto 2 - filă manuscrisă în timpul restaurării, desprinderea forțatului de pe scoarța din carton;

Foto 3 - filă manuscrisă după restaurare.

The restoration of a manuscript piece, part of a religious Codex from the XVth century (Summary)

The restoration of a manuscript piece which is part of a religious Codex from XVth century and contains a text and the musical notes of the religious service.

The document was used to cover another book., dated 1671 and the support was made from velum.

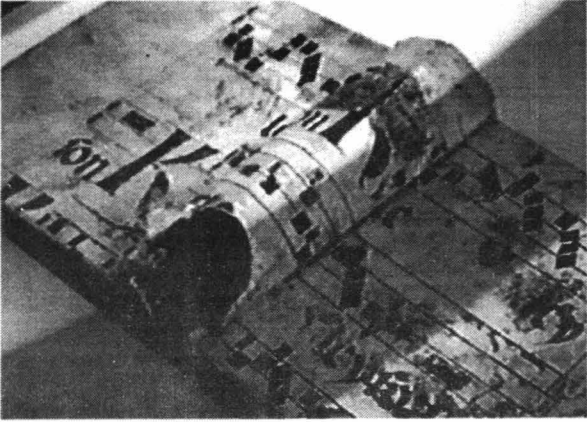

Foto. 1.

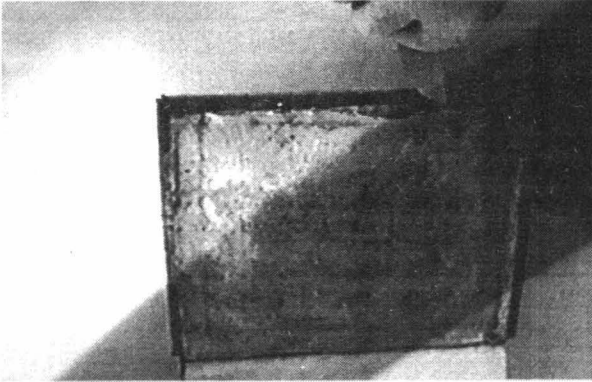

Foto. 2.

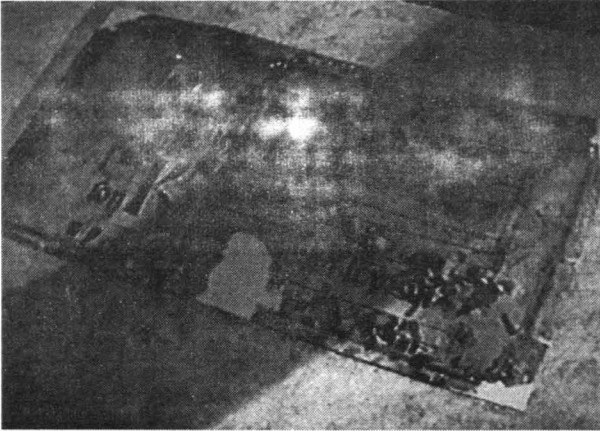

Foto. 3.